

UDC 050(497.1)(091)
Оригинални научни рад
doi: 10.46793/SSRXIV1.207L

Др Јелена Д. ЛАЛАТОВИЋ¹
Институт за књижевност и уметност (Београд)
Србија

СРПСКА ОМЛАДИНА И ЈУГОСЛОВЕНСКА АВАНГАРДА: О МОРФОЛОГИЈИ СУБВЕРЗИВНЕ ПЕРИОДИКЕ

Апстракт: У овом раду реконструише се значење појма омладине на основу часописне и архивске грађе студентског покрета у Србији и Југославији у периоду од 1937. до 1968. године. Ова хронологија успостављена је на основу анализе листа *Студент*, једног од најутицајнијих и најдуготрајнијих омладинских листова, који је 1937. године покренуо Иво Лола Рибар са сарадницима, а чија је редакција смењена у политички вођеном процесу након јунских демонстрација 1968. године. Она стога истовремено представља и хипотезу и резултат овог истраживања. Поред *Студент*а, и књижевни часописи *Млада култура* (1939–1940) и *Младоси* (1945–1952) узимају се као референтне тачке у анализи, будући да све три публикације представљају гласила репрезентативних омладинских и студентских организација. Полазећи од појма омладине и његовог значењског усложњавања у контакту с другим епохалним појавама, као што су, у конкретном случају, авангардизам, комунистички покрет и антифашистичка борба, циљ рада јесте да испита на који начин дијахронијска реконструкција овог појма доприноси одређењу жанра омладинског часописа.²

Кључне речи: омладинска периодика, лист *Студент*, часопис *Млада култура*, часопис *Младоси*, авангардизам, антифашизам

¹ latatovicj@protonmail.com; Jelena Lalatović, Institute for Literature and Arts (Belgrade), Serbia

² Овај рад је настао прерадом одломка докторске дисертације *Жанрови књижевне кријичке и полемике у омладинској и студентској периодици: кријичка јавност на Београдском универзитету од 1937. до 1968. године*, одбрањене 2023. на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Једним делом, истраживање је спроведено у оквиру рада на пројекту *Улога српске периодике у формирању књижевних, културних и националних образаца* (178024) финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја.

1.

Скерлићева студија о српским романтичарима *Омладина и њена књижевност* (в. Скерлић 2019) почива на провокативној тези да је особеност омладинског покрета из времена борбе за национално ослобођење била у садејству културног и политичког авангардизма. Она показује да је опојмљивање политичког искуства књижевноисторијским категоријама, и обрнуто, разумевање књижевноисторијског развоја у светлу политичке историје, методолошки легитимно. Новија истраживања убедљиво аргументују да исто важи и за Младу Босну – да су њени књижевни и културни домети нераздвојни од оних политичких (в. Андоновска 2021). Када се ове идеје промишљају у контексту књижевне историографије, то нужно отвара питање друштвене и културне улоге омладинских организација у периоду између два светска рата, те у другој Југославији, посебно имајући у виду да су међуратне организације, које се 1942. године удружују у Уједињени савез антифашистичке омладине, вероватно најмасовније организације у историји омладинских покрета на овим просторима. Такође, кардинална историјска промена након Другог светског рата огледа се у чињеници да омладинске организације, најпре Народна омладина Југославије, потом Савез социјалистичке омладине Југославије, бивају институционализоване, што значи да постају делом државне политике и администрације. Улога студентске омладине у првом (релативно) масовном изразу незадовољства у новој Југославији, јунским демонстрацијама 1968. године, широко је позната. Грађа која омогућује да се потенцијални континуитети сагледају помоћу књижевноисторијске оптике – развоја жанрова, уредничких политика, промена у друштвеној функцији књижевне критике, одређених стилских формација и литерарних програма – свакако је омладинска периодика. Лист *Сјугенї* и књижевни часописи *Млада култура* и *Младосї* чине корпус текстова помоћу којих се може преиспитати на који начин је синергија политичког и културног авангардизма обликовала омладинску културу у раздобљу после Првог светског рата, када национално ослобођење више није био један од примарних циљева друштвених покрета. Лист *Сјугенї* основали су Иво Лола Рибар, Милован Матић Луле, Мирко Давичо, Богдан Пешић, Милутин Поповић и Пуниша Перовић 1937. године, као гласило стручних студентских удружења на Београдском универзитету. Овај лист излазио је редовно и после распада Југославије. *Млада култура* (1939–1940) је први књижевни часопис који издаје Културни одбор стручних студентских удружења, као организација која артикулише и спроводи културну политику покрета.

Након рата исту функцију обавља *Младосї: часопис за књижевност и културу*, чије се излажење протеже на период Агитпропа, од 1945. до 1952.

године. У првом броју овог часописа прештампан је програмски текст Иве Лоле Рибара „Јединство младе генерације у одбрани независности”, изворно објављен у истоименом предратном листу, *ревији за омладинска ишћања и сћорш*, чији је уредник био легендарни југословенски фудбалер др Милутин Ивковић. Но, жанровске карактеристике послератне *Младосћи*, њена оријентисаност на књижевну продукцију нове омладине, указују на то да она суштински наставља мисију предратне *Младе културе*. За све поменуте часописе карактеристична је, пре свега, идејна блискост и организациона повезаност с Комунистичком партијом Југославије, али и једна врста уредничке и програмске аутономије, због чега су *Сћуденш*, *Млада култура* и *Младосћ* одударали, и формом и садржајем, у односу на типично партијска гласила. Егземпларним их чини и особена визија књижевности и књижевне критике као алата у борби за општу еманципацију од експлоатације и угњетавања. Та је визија била укореењена у специфичном поимању омладине и разноликости њених улога у друштву.

Појам „омладине” неретко се употребљава као синоним за „младост”. Ипак, његова значењска слојевитост открива се тек када покушамо да дефинишемо омладинску културу као феномен и омладински часопис као жанр (књижевне) периодике. У овом раду архивска и периодичка грађа омладинских покрета користе се не само као извор већ и као методолошки коректив, будући да је један од циљева овог истраживања дијакхронијска реконструкција појмова омладине и омладинске периодике. Теоријска анализа и интерпретација њиховог значења (и значаја) из перспективе савремених књижевноисторијских читања успоставља се на позадини овог реконструкцијског подухвата. Зато је потребно дати и кратак преглед најзначајнијих теорија у области студија културе, чији је предмет интересовања била управо култура младих. Без обира на то што омладина и збирна именица *youth*, која у енглеском означава и младост и младе људе, немају истоветно значење, будући да омладина изворно означава друштвено-политичку, а не биолошку категорију (в. Милисавац 1968), многи увиди студија културе представљају поуздану методолошку основу и за теоријску проблематизацију појма омладине.

Инес Прица у студији *Омладинска ишћкултура*, чија су тема музичке супкултуре у Југославији седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, не тематизира прву одредницу из наслова, будући да је њено истраживање етнолошко. За њу је у жижи теоријског интересовања феномен поткултуре или супкултуре, за који тврди да у себи обједињује елементе и антрополошког (култура се схвата као било која пракса у оквиру одређеног друштвеног или симболичког система, којој се приписује одређено значење)

и „класичног” схватања културе (Прица 1991: 12). Будући да ову ауторку омладинска супкултура занима као вид „отпора идеолошкој сагласности”, „отпора кроз значење” (*ibid.*: 14), њено истраживање умногоме се ослања на трајекторију коју су у анализи културе младих трасирали Стјуарт Хол (Stuart Hall) и Пол Вилис (Paul Willis), представници Центра за савремене студије културе (Center for Contemporary Cultural Studies) при Универзитету у Бирмингему. Отуда не чуди што Прица користи Холову дефиницију културе, где се под културом подразумева „онај ниво на којем друштвене групе развијају уочљиве обрасце живота и дају изражајни облик свом друштвеном и материјалном искуству” (према Прица 1991: 11). Обојица аутора бавила су се антрополошким и културним праксама радничке класе – Хол је један од уредника збирке есеја *Отпор кроз ритуале: субкултуре младих у пострајатској Британији* (*Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*, 1975), а Вилис аутор студије *Учење рада* (*Learning to Labour*, 1977). Заједничка им је теза да млади радници, без обзира на то што су уроњени у институције и културу поседничке класе, нису њихови пасивни реципијенти. Напротив, њихов симболички отпор и јесте у способности да изразе класни антагонизам, те његове идеолошке контрадикторности и у духовној и у животно-практичној сфери (Блекман 2005: 5). Стога Хол и Вилис преферирају појам контракултуре, уместо поткултуре, која самим именом имплицира потчињеност у односу на ону официјелну.

Да би се разумела теоријска инвентивност савремених студија културе на пољу контракултурних покрета, треба се осврнути на истраживања младости и адолесценције која су им претходила. У Америци су се етнографска истраживања ослањала највише на теорије социолога Талкота Парсонса (Talcott Parsons), који је први и увео појам културе младих (*youth culture*), док се у Великој Британији у хуманистичким наукама најчешће прибегавало психоаналитичким приступима како би се објаснила друштвена неприлагођеност и неконформизам адолесцената (Блекман 2005: 1–4). Теоретичари културе су, ослањајући се на студију Фила Коена (Phil Cohen) *Субкултурни конфликти и радничка заједница* (*Sub-Cultural Conflict and Working Class Community*, 1972), фокус истраживања померили с питања делинквенције и развоја личности на питања класе, односа моћи, односно институционалне и државне репресије. Тери Иглтон (Terry Eagleton) савремене студије културе и Рејмонда Вилијамса (Raymond Williams), њиховог можда најпознатијег представника, издваја као релативно јединствену појаву у другој половини двадесетог века. Посебност истраживања у области савремених студија културе јесте у томе што су она настојала да књижевну критику учине делом отпора и политичке субверзије. Међутим, „у одсуству контрајавности”

тврди Иглтон, „читалачка публика није могла бити организована; рецепција Вилијамсовог дела и дискусија о њему, није могла бити део ширег политичко-културног пројекта, повезаног с актуелним културним експериментима и интервенцијама” (Иглтон 2005: 112). Књижевна критика коју је изнедрила омладинска култура у Југославији у периоду 1937–1968. уистину јесте била део ширег, радикално еманципаторског политичко-културног подухвата, за разлику од студија културе, које су остале ограничене на академску сферу. У том смислу дистинкција између омладине и младих односи се и на чињеницу да је за ову прву категорију искуство револуционарног удруживања формативно. Међутим, упоришне тачке студија културе – акценат на појму класе, а не на младости, као концепту који структурира разумевање друштвеног положаја и културе младих, те чињеница да је њихова изворна мотивација преиспитивање „под којим условима симболички отпор добија политичке импликације” (Кориган и Фрит 2003: 238) – представљају смернице и у (ре)дефинисању појмова омладине и омладинске културе у југословенском контексту. Специфична историја употребе појмова омладине, омладинске културе и омладинског часописа на српском језику обухвата период од више од сто педесет година, од оснивања Уједињене омладине српске (1866) до гашења Савеза социјалистичке омладине Југославије (1990). Употребу ових појмова обележило је наизменично стапање и раслојавање појмова ђака, студента, омладинца, као и стратификација у оквиру саме категорије „омладине” или „студентства”. У томе лежи један од разлога полиморфности датих појмова. Ипак, законитости значењског раслојавања, када је реч о развоју омладинских покрета и терминологије којом се описују, нису јединствене за наше говорно подручје.

Да се задржимо само на српској периодици као извору, у чланку „Чешка ђачка омладина”, објављеном у *Омладинском гласнику*, аутор Емил Халупни (Emil Chalupný) представља историјски развој омладине као друштвено и политички артикулисане заједнице. Пре него што су „младочеси” почели да се деле на „напредне”, „реалисте” и „социјалисте”, у периоду од 1873. до 1883. године, „на почетку народног препорођења није било разлике између Чеха студената и нестудената. Студент чешки био је управо тип Чеха патриоте, који буди и освешћава народ декламацијама, позориштем и игранкама” (Халупни 1904: 11–18), указује Халупни.

2.

Овај одломак нуди барем два битна сазнања. Најпре, да је улога чешке омладине у епохи националног ослобођења била првенствено у народном

просвећивању у циљу буђења националне свести угњетених народа у империјама пре Првог светског рата. Затим, да је након ове фазе уследио период диференцијације омладинских организација и њихове штампе. У истом броју *Омладинској иласника* објављен је и чланак Тихомира Остојића, историчара књижевности и секретара Матице српске, који носи наслов „Омладински покрети у новије доба у Новом Саду”. У овом тексту Остојић на примеру развоја девојачких читалачких клубова показује како су, након дугогодишњег затишја у погледу активности омладине, омладинска друштва (Читалачко девојачко друштво, Девојачко удружење, Девојачко коло, Српско омладинско коло) прешла пут од приватних читаоница младих жена из повлашћених друштвених слојева до хуманитарних организација, које су се, поред подизања културне и националне свести, давиле и пружањем материјалне помоћи својим сиромашним сународницима. На првим странама првог броја *Омладинској иласника*, „листа српске омладине”, наилазимо и на сведочанства савременика редакције *Омладинској иласника*. Она недвосмислено показују да су омладинске организације имале кључну улогу у народном просвећивању, као и у пројектима националне еманципације деветнаестог столећа. О томе су у *Омладинском иласнику*, на молбу редакције, у рубрици „Задаћа и организација омладине”, писале многе утицајне личности – Васа Стајић, Владимир Ђоровић, Јован Скерлић, секретар Матице српске Милан Савић – неретко и сами учесници омладинских покрета свога доба.

Такође, ове историјске вињете показују да динамика наглог раста и општег одушевљења омладинском активношћу, а затим њено убрзано гашење, након чега следи дужи период неактивности, представља својеврсну законитост развоја омладинских покрета. Сагледано из компаративне перспективе, чему служи поменути чешки пример, јасно је да су подизање националне свести и динамика успона, пада и затишја до новог узлета карактеристичне типолошке сродности европских омладинских покрета у другој половини деветнаестог века. Узевши у обзир да Емил Халупни именује „ђак” и „студент” користи као синониме, што чини и историчар Лука Зрнић у својој студији *Српске ђачке друштине* (в. Зрнић 1912), чија је основна намера да покаже да је Уједињена омладина српска настала из ђачке друштине „Зора”, јасно да је да током значајног дела историје омладинских покрета разлика између студената и ђака, најчешће ученика виших разреда Реалне гимназије („реалке”), није била од значаја.

Чињеница да је Велика школа тек 1905. прерасла у Београдски универзитет, који се полако развијао, умногоме је служила као материјални фактор који је условљавао јединство студената и ђака. По моделу литерарне друштине окупљали су се и студенти и ђаци још од средине деветнаестог столећа,

од покретања Дружине младежи српске (1847), преко оснивања „Побратимства”, студентског клуба чија активност посебно добија на значају доласком Светозара Марковића у Србију (Милинчевић 1989: 59–73), до разних проsvетних и културних удружења, попут Светлости, или струковних студентских удружења у првој половини двадесетог века. И Иво Лоло Рибар био је члан литерарне ђачке дружине „Вук Караџић” (Петричевић 1986: 27). Ђачке дружине првобитно су служиле као места (само)образовања, тј. као незаобилазна институција неформалног образовања за будуће јавне раднике. Пишући о забавно-поучној периодици деветнаестог столећа као о једном од кључних модела часописне продукције тог времена, Душан Иванић закључује: „Дружине, њихови рукописи и штампани зборници и њихове усмене књижевне сједнице биле су велика уредничка и списатељска школа српске књижевности друге половине 19. вијека” (Иванић 1988: 36). У првој половини двадесетог века омладински листови преузеће и преобликовати ова својства ђачких дружина у складу с културном и социјалном мисијом коју су заговарали. Примера ради, један део радикалних југословенских националиста пре Првог светског рата, младобосанаца, међу којима и Гаврило Принцип и Владимир Гађиновић, окупљао се око сарајевског листа *Српска омладина*. Гађиновић у својим сећањима, која је руски револуционар Лав Троцки објавио 1922. године у делу *Сарајевски аџенџај*, истиче да је овај лист „преводима из Херцена и других руских списатеља васпитао целу генерацију” (Троцки 1989: 19). У овом сведочанству Гађиновић је такође оставио и упечатљиву слику о томе како је изгледала свакодневица чланова револуционарних ђачких кружока:

Ми смо подражавали Чернишевском колико смо могли. У правила наше групе унешено је обавезно уздржавање од љубави и пића. Ви ћете ми веровати, ако вам кажем, да смо сви остали верни овим правилима. Свако вече скупљали смо се у источном делу Сарајева у сиромашној собици једног нашег друга. Наизменце смо читали на српском и на иностраним језицима нове чланке, одломке из књига, рукописе за *Омладину*. Расподељујући између себе посао, ми смо се учили, да би друге могли учити. (према Богићевић 1954: 309–310).

Но, поред тога што су и редакције омладинске штампе функционисале као „велике уредничке и списатељске школе”, као својеврстан полигон за будуће јавне интелектуалце, оне су често тек привремено повезивале људе који ће неколико година или деценија касније завршити на супротним странама идеолошко-политичког спектра, обављајући опречне функције. Тако су *Гласник југословенске омладине*, који излази у Паризу од 1918. до 1919. године, заједно уређивали Драгољуб Јовановић, један од покретача Народног фронта у Краљевини Југославији, и Милош М. Милошевић,

касније заменик главног уредника *Новой времена, Обновe и Српској народа*, листова који су отворено били у служби квислиншке власти током Другог светског рата (Тасић 2021: 11). Од оснивања „Зоре”, ђачке дружине из које израста Уједињена омладина српска, до касних двадесетих и раних тридесетих година прошлог века, када Иво Рибар у оквиру једне ђачке дружине стиче прве новинарске и уредничке вештине, прошло је готово осамдесет година. Променили су се облици државног уређења – Кнежевина Србија постала је Краљевина Србија, а након Првог светског рата створена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, касније Краљевина Југославија. Логично – мењала су се и гласила, модели организовања, приоритети, културни и друштвено-политички циљеви омладине. Међутим, литерарни ђачки кружок, као модел читалачке и интерпретативне заједнице, чији је значај, поред Луке Зрнића, међу првима препознао и Јован Скерлић у студији *Омладина и њена књижевност (1848–1871): изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба* (1906), за све то време фигурирао је као потенцијално језгро изградње омладинских покрета. О значају који су литерарни кружоци имали за њихове учеснице и учеснике говори и чињеница да је Хилда Дајч, јеврејска омладинска активисткиња, која се добровољно пријавила за одлазак у логор Сајмиште како би помагала медицинским сестрама, прва писма о животу у логору слала другарици Нади Новак, с којом је учествовала у раду литерарне ђачке дружине „Алекса Шантић” у Трећој женској гимназији (в. Јочић 1961).

У епохи младобосанске активности, ђачка друштва, која у том периоду делују конспиративно, најуспешније су функционисала као посредници утицаја студената из великих универзитетских центара, као што су Беч, Грац и Праг, на ученике. Период од 1912. до 1915. године обележили су политички процеси против чланова ђачких организација у Сарајеву, Тузли, Травнику, Бањалуци, Требињу, широм Босне и Херцеговине, због тога што су отворено заступали и ширили идеју „политичког, социјалног, културног и националног уједињења Јужних Словена у самосталну државу” (Богићевић 1954: 471). О томе је у својим мемоарима „Слобода” и „Југославија”: *Предрајна тајна ђачка друштва, бањалучки процес 1914/1915.* оставио сведочанство Милан Јанковић, један од оснивача тајних ђачких друштава именованих у наслову ове књиге. Овај аутор пише: „На тајне састанке ‘Слободе’ долазили су понекад и изасланици студентске омладине с прашког, грачког и бечког универзитета. ‘Слобода’ је тада била огњиште и жариште нашег ђачког националног рада, главна контрола гдје се претресао цио наш ђачки живот, скупно и појединце, најбоља веза између средњошколске и студентске омладине” (Јанковић 1939: 13).

Из свега реченог може се издвојити неколико поенти важних за одређење појма омладине. Пре свега, идеја омладине као целине, заједнице младих интелектуалаца неодвојива је од литерарних ђачких дружина као организационог модела, у којима су се будући јавни радници самостално образовали и стицали журналистичке и уредничке компетенције. Даље, до Првог светског рата појам омладине се доминантно (само)разумева као јединствена категорија која се практично подједнако односи и на ђаке и на академце. Затим, политички садржај око којег се артикулише „омладинско питање” у периоду од оснивања Уједињене омладине српске до проглашења Краљевине СХС јесте доминантно али не и искључиво националног карактера. Кључне речи омладинске активности и омладинске периодике тог времена јесу „ослобођење” и „уједињење”, при чему се мисли на Србе и јужнословенске народе који су настојали да се ослободе угњетавања како Османског царства, тако и Аустроугарске монархије. У једном писму из 1935. године Станку Дворжаку, тадашњем уреднику *Новой сџугенџи*, гласила „напредне студентске омладине” на Загребачком свеучилишту, касније публицисти и уреднику „Школске књиге”, Гојко Николиш, тада учесник студентског покрета, а касније шпански борац и генерал-пуковник Југословенске народне армије, пише: „великосрпски фашистички режим уперо је свој напад у првом реду на београдске студенте, иако су то ‘њихови’ студенти. Зато што је београдска омладина данас стварно авангарда у делокругу омладине социјално ослободилачке, дакле и национално ослободилачке и ту авангарду треба прву дотући. Гледај да се о томе напише један чланак” (Дворжак 1970: 84).

Овај цитат упућује на два битна закључка у вези с трансформацијама у значењу појма омладине. Поред узрасног (млади) и генерацијског одређења (ђаци, студенти), овај појам садржи и вредносни квалификатив када се означава као авангарда. Нови слојеви значења јесу показатељи промена у дискурсима који обликују омладину и њену штампу као аутономне покрете, али и као део ширих друштвених кретања. Затим, ти показатељи поклапају се и са историјском променом значења појма омладине.

Социјални ангажман, може се ишчитати из коментара Гојка Николиша, надређен је идеји националног ослобођења, која се сада ставља у службу еманципације радничких слојева, будући да је активност омладинског покрета била саставни део политичке стратегије Комунистичке партије Југославије, која у међуратном раздобљу делује у илегалним оквирима. Студентски, женски, синдикални и мировни покрети били су сфере (релативно) масовне друштвене активности у којима се комунистичко организовање могло одвијати у легалним или полулегалним околностима. Документарни

значај поменутог писма, као и књиге *Студентски дани*, дневничких белешака које је Дворжак објавио 1970. године, поводом тридесетпетогодишњице оснивања *Нове студентске*, огледа се у томе што су у дневничко-епистоларној форми забележени и од заборавља отргнути моменти у којима су се друштвене и дискурзивне трансформације одвијале у реалном времену. Писмо је датирано на прве дане новембра 1935. године, пре убиства Жарка Мариновића (4. априла 1936) и оснивања *Студентске* (1937), једног од најдуготрајнијих и најутицајнијих омладинских листова у Југославији. Међу догађајима који су важни за контекстуализацију Николишевог писма јесте убиство омладинског организатора Мирка Срзнетића, кога је полиција убила у једном од напада на студенте, у згради Правног факултета 1. фебруара 1935. године. Мемоари Станка Дворжака и писмо Гојка Николиша дочаравају интелектуалну и политичку климу унутар студентског покрета, у којој Иво Лоло Рибар са сарадницима покреће лист *Студент*. Такође, захваљујући мемоарској грађи стиче се и увид у то како је функционисала мозаична структура периодичке мреже. Реконструкција главних развојних нити ове структуре омогућава нам исцрпну анализу значењских метаморфоза појмова авангарде и авангардизма, што пак омогућава тематско и жанровско одређење омладинског часописа. Не мање важно, анализом спреге појмова омладине и авангарде долазимо и до објашњења због чега би се раздобље од 1937. до 1968. године могло сматрати засебном етапом у развоју омладинске штампе и културе у Србији и Југославији.

3.

Наиме, у *Студентском „Културном прегледу“*, међу вестима, нашла се и белешка о томе да је у Сарајеву објављена књига *Данашњица и Млада Босна: Улога и значај Владимира Гаџиновића* („Културни преглед“: 8). Књига је сачињена као збирка говора на комеморацији поводом двадесетогодишњице Гаџиновићеве смрти и есеја биографског и аналитичког карактера. О Гаџиновићу говоре истакнути чланови комунистичког покрета – Веселин Маслеша у есеју „Пријатељи народа“, Милован Ђилас у раду „Лик Владимира Гаџиновића“ и Авдо Хумо у комеморативном говору који је одржао као представник студентског покрета. И Младу Босну и комунисте, према Ђиласовом мишљењу, повезује авангардизам као способност интелектуалног и политичког предвођења најрадикализованијих младих људи који желе да спроведу револуционарни преврат. Но, разлика је у томе што је за Гаџиновића и младобосанце приоритет била национална еманципација у односу на социјалну (класну), као и у томе што су за њих аскетизам, саможртво-

вање и гвоздена дисциплина функционисали као замена за изостанак масовне мобилизације. За комунистички омладински покрет из тридесетих година прошлог века ове вредности биле су средство омасовљавања борбе (Ћилас 1937: 13).

Занимљиво је да је Тин Ујевић изразио слично схватање Гађиновићеве политичке позиције још 1921. године, када Перо Слијепчевић објављује *Сјоменицу Владимира Гађиновића*. Ујевић с њим полемише о његовом (не) разумевању Гађиновића као националног мисионара. Према Ујевићу, јединственост Гађиновићеве појаве јесте у томе што је спознао и живео идеале Руске револуције. Захваљујући умећу и способности да их на аутентичан начин пренесе и у српски и југословенски контекст, Гађиновић је, сматра Ујевић, потпомогао интелектуално-политичку обнову омладинског покрета:

Не оставивши великих трагова као писац, он је био богат као душа. Ако не у свеукупној југославенској, а оно свакако у српској омладини, тако сиромашној оригиналним лицима, јер су све то били ђаци (ђаци Скерлића, Богдана или Павла Поповића), он је био једна од најјачих индивидуалности. Поред својих криза савјести, или због тих криза, он је био један од најзанимљивијих млађих Југословена у емиграцији. За српску омладину, послје оних времена романтике и пропаганде Светозара Марковића, он је опет био једна од живих душа, од будних савјести (Ујевић 1966: 37).

Тако Ујевић уочава и експлицира сродност између радикално-демократске оријентације Руске револуције и национално-демократске оријентације Младе Босне деценију и по пре него што ће омладинска авангарда комунистичког покрета успоставити паралелу између борбе за националну и социјалну еманципацију. Задржимо се за тренутак на односу националног и класног ослобођења. Гађиновићев савременик Милан Богдановић ће 1937. године, у поменутом зборнику *Данашњица и Млада Босна*, категорично тврдити: „Хтети данас приказивати Владимира Гађиновића као националисту и постављати га у ово доба националистичких екстраваганција као узор, значи фалсификовати историју о њему” (Богдановић 1937: 27). На ову поенту надовезује се и Перо Слијепчевић, у говору знаковитог наслова „О двадесетогодишњици Владимирове смрти – Између поезије и политике”, у коме је очито унеколико ревидирао ставове због који је 1921. био на мети Ујевићеве критике. Слијепчевић овде тврди да је у времену пре Октобарске револуције, пре успостављања „комунистичке државе”, те пре појаве фашизма, национализам потлачених народа био уско повезан с идејом социјалне еманципације, односно да је то био „социјално схваћен национализам” (32). Сведочанство о тако схваћеном национализму налазимо у извештају са Српско-бугарског омладинског конгреса, објављеном 1904.

године у *Омладинском гласнику*, где се каже да Конгрес изјављује: „да Маћедонско питање није питање ни Бугарске ни Србије ни Грчке, и. т. д., већ искључиво питање потлачених народа који тамо живе, и једини правилан пут за извојевање њихове слободе у смислу аутономије Маћедоније јесте револуција политички свесних и уједињених потиштених народа” („Српско-бугарски омладински конгрес”: 125).

Позив на јединство угњетаваних народа, уз експлицитан захтев за њихово учешће у народној демократији, без уплитања држава-агресора свакако не почива на начелу „савеза пролетера свих нација, оцењујући сваки национални захтев, свако национално одвојење под углом класне борбе”, како је В. И. Лењин формулисао „право народа на самоопредељење” (Лењин 1974: 66). Ипак, он је неупоредиво ближи социјалистичкој традицији решавања националних спорова на Балкану, још из времена Српске социјалдемократске партије под руководством Димитрија Туцовића и Драгише Лапчевића (Живковић 2003: 151–157), него савременом поимању национализма.

Отварајући ново поглавље у историји омладине и њених организација у Србији и Југославији, омладински покрет под водством КПЈ из тридесетих година уписује и нови слој у значење овог појма. Омладина сада, чувајући реминисценције на просветно-национални и национално-револуционарни циљ Младе Босне, означава културну и политичку авангарду масовног покрета, која пројекат друштвене еманципације разуме као предуслов ослобођења од угњетавања на националној основи. Тако у политичкој стратегији комунистичког омладинског покрета ослобођење радничке класе наткриљује национално ослобођење, обликујући политички хоризонт као, пре свега, социјалну револуцију.

4.

Особен континуитет између Младе Босне и покрета напредне омладине, што је фигурирало као еуфемизам који обједињује комунисте и њихове савезнике и симпатизере у студентском покрету, није само идеолошке него и књижевне природе. Као што је у раду „Омладина и авангарда – часопис *Млада Босна*” показао Станиша Тутњевић, часопис *Млада Босна*, који је излазио у периоду од 1928. до 1931. године, за четири године постојања прешао је пут од авангардног књижевног часописа до покровитеља новог реализма, будући да у последњем годишту објављује одломке из романа издавачког предузећа „Нолит” (Нова литература). Његови оснивачи били су комунистички интелектуалци Ото Бихали Мерин и Павле Бихали (Тутњевић 1997: 169). Овај континуитет посредован је једним дословним

схватањем авангардизма. У намери да одржи изворни дух, уредништво *Младе Босне* оријентисано је ка популаризацији литературе „младог нараштаја”. Нова литература, као обједињујући назив за поетику и књижевну идеологију социјалистичког реализма (соцреализма), те културне праксе блиске „новом реализму” била је оригинални израз књижевних и друштвених стремљења једне нове генерације. Тврдња да се омладина и авангарда често третирају као синоними, којом Тутњевић започиње ову студију (*ibid.*: 151), добија сасвим другачије значење у покушају реконструкције мозаичне структуре значења у периодици. Тај однос истозначности не диктира унапред тематски и идеолошки садржај омладинског часописа, већ је та синонимија креирана и историјски артикулисана управо у жанровима омладинске периодике. На „суђењу *Сџугенџи*”, што је јединствен догађај у историји југословенске штампе, почетком 1970. године, када је на вишедневној скупштини Универзитетског одбора Савеза студената изгласана смена редакције и промена „програмске оријентације листа”, једна од оптужби против *Сџугенџи* гласила је:

Редакција није имала довољно снаге да се одупре разним искушењима лажног авангардизма. Она је, на пример, допуштала да се на страницама листа појављују дисквалификације све остале штампе као ‘булеварске’. За Савез комуниста је неприхватљиво да било која група грађана или друштвена средина својата за себе монопол на истину (парола како је *Сџугенџи* једини слободни и револуционарни лист у земљи...итд.) (Мољковић 2008: 23–24).

Другим речима, критички став редакције *Сџугенџи* према власти, који се понајвише читовао у жанровима репортаже и полемике, чији је опозициони карактер досегао врхунац током 1968, те таласа масовног изражавања политичког незадовољств, власт је осудила као аберацију. Смисао репортаже био је у приказивању реалности студентског живота и полицијског насиља на начин који је указивао на системски карактер проблема. Међу расправама које су обележиле ово раздобље нашла се и она о томе могу ли организовани студенти постати авангарда радничке класе на путу даљег револуционарисуња друштва. *Сџугенџи* је, дакле, помоћу етикете „лажног авангардизма”, оптужен за одступање од „правог авангардизма”, револуционарне традиције из предратног периода, будући да се њеним чуваром, наследником и јединим легитимним представником сматрао Савез комуниста Југославије.

Стога се може рећи да је уподобљавањем (редакције) *Сџугенџи* као одговором на нови талас студентског организовања 1968. године завршено раздобље у коме је културни и политички авангардизам играо пресудну улогу у (само)разумевању омладине. Када су Иво Лола Рибар и сарадници

1937. године покренули *Студентски лист београдских студената*, комунистичка омладина била је у зениту свог подухвата да се легитимише као предводница свих демократских снага на Београдском универзитету (Поповић 1989: 37). Ране тридесете године на Београдском универзитету обележила је константна угроженост комунистички и демократски оријентисаних студенткиња и студената од стране ултранационалистичких и фашистичких снага, окупљених око гласила *Академска шtamпа* и *Студентске новине*, те око савеза екстремно националистичких и (про)фашистичких студентских организација „Словенски Југ” и „Орнас” (Организација националних студената). У том периоду студенткиње и студенти комунисти били су окупљени око *Борбеног студентства*. Овај лист излазио је у периоду од 1932. до 1934. године. Овде долазимо до друге кључне речи за одређење појма омладине у периоду од 1937. до 1968. године, а то је – антифашизам. Да је основна, а неретко и једина линија поделе на Београдском универзитету тридесетих година прошлог века била фашизам или антифашизам, сведочи и писмо Омиљена Милића³, члана Орнаса, који ово писмо, датирано на 4. 4. 1938. године, упућује Богдану Пирцу, председнику Главног одбора омладине Југословенске радикалне заједнице, странке Милана Стојадиновића, тадашњег председника Владе Краљевине Југославије. Оптужујући напредне студенте да су, због организације штрајка на универзитету, са захтевом да универзитет буде слободан од констатног надзора и насиља полиције, „против свега што је државно и југословенско”, Милић истиче да се једино „организацији националних студената дугује што се општи студентски штрајк, као и остали штрајкови и нереди са Загребачког и осталих универзитета нису пренели на Београдски универзитет.”

Захтеви студентског покрета на Београдском универзитету, тј. циљеви напредне омладине, коју на равни фронтовског удруживања, поред комуниста, чине демократи Љубе Давидовића, самостални демократи Светозара Прибићевића, леви земљорадници Драгољуба Јовановића и десни земљорадници Јоце Јовановића, остају готово непромењени од почетка тридесетих година до почетка Другог светског рата. Суштински, они се своде на захтев за аутономију универзитета у односу на апарат државне репресије – полицију и цензуру – захтев за слободу изражавања, те захтев за обустављање прогона и хапшења политичких неистомишљеника. Заједничке прогласе и летке ова група појединаца и организација потписивала је као „народна омладина”. Изрази народна и напредна омладина у документима и периодици студентског покрета често се користе као синоними. Иако се захтеви

³ ДАС, Ж-19, Ф1 – 15Ач

у основи нису мењали, мењао се однос снага. У време излажења *Борбеног студенџија: билџена револуционарних студенџија из Југославије* (од 1932. до 1934. године) покрет је још увек био слаб – периодичка мрежа недовољно развијена, рад студентских организација практично илегалан, због чега студенти нису имали репрезентативно удружење на Београдском универзитету. Иако постоје различите периодизације студентског покрета – од оне историчара Богумила Храбака, који препознаје три фазе у развоју студентског покрета (Храбак 1952: 2), до периодизације историчарке Милице Дамјановић, која уводи разлику између уже и шире периодизације, при чему би ужа обухватала девет фаза студентског покрета у периоду од 1919. до 1940. године (Дамјановић 1971: 120), може се рећи да постоји сагласност о фундаменталном значају оснивања Акционог одбора стручних студентских удружења (АОССУ), под пресудним политичким и организационим утицајем КПЈ. Покретање АОССУ као репрезентативне студентске организације 1934. године, другим речима, представља прекретницу после које се однос снага значајно мења. Следећи тврдњу Милице Дамјановић да је периодизација истовремено и резултат и инструмент истраживања (Дамјановић 1971: 115), у овом раду студентска и омладинска периодика представљају призму кроз коју се самерава укупни културни значај студентског покрета, услед чега периодика постаје битан фактор у контексту историјске периодизације. Период од 1934. до 1937. године период је у коме Орнас издаје *Студенџиске новине*, с циљем сузбијања утицаја Акционог одбора, ослањајући се на методе и инструкције Антикоминтерне, агенције при Министарству пропаганде Трећег рајха. Исте године када је *Студенџи* основан, међутим, *Студенџиске новине* престају да излазе. Ова промена у односу снага, јасно сигнализирана и трансформацијом периодичке продукције на Београдском универзитету, освојена је у константним окршајима како са фашистичким организацијама на Универзитету, тако и у сукобима са полицијом. Сведочанство о томе оставио је и један од оснивача *Студенџија*:

Општа студентска менза била је у данашњој академији наука у Кнез Михаиловој улици у другој половини 1934. године. У њој су биле једне велике демонстрације. Организовали смо одбрану мензе од агената и полиције, како би избегли повод истима да нам демолирају и то узму као повод за забрану опште студентске мензе и затварање исте, што би могло имати несагледивих последица за сиромашне студенте који су се ту прехрањивали. Ради тога смо јуришали на агенте који су желели да упадну у мензу и добијали ударце пендрецима и гушали се тако да смо им спречили улаз у мензу, али су нас на улици дочекали поред агената и жандарми (Поповић 1989: 27).

5.

Убиство Мирка Срзентића, те убиство Жарка Мариновића од стране припадника Орнаса Слободана Недељковића, као и почетак оружане антифашистичке борбе у Шпанији несумњиво су допринели радикализацији антифашистичких снага на Универзитету. Отуда не чуди што до процвата културне политике студентског покрета долази тек након консолидације организационе инфраструктуре. То се огледа како у значају који је културна рубрика заузимала у *Студениу* (најчешће једну трећину листа, 2 од 6 страна, а у једном од скраћених бројева из 1938, „Културни преглед” чинио је чак половину броја), тако и у покретању часописа *Млада култура* (1939). *Млада култура* била је књижевни часопис који је издавао Одбор културних студентских удружења на Универзитету у Београду. То значи да су њена уредничка и текстуална пракса материјализирале културну политику и књижевну идеологију напредне омладине. Другим речима, у овој етапи развоја, омладински покрет имао је довољне логистичке капацитете, бројно чланство, као и успешну кадровску политику, што је омогућило да питања литерарног и културног образовања постану један од приоритета. Уређивачка концепција *Младе културе* је стога подразумевала нов и јединствен књижевни програм, који се заснивао на трагању за специфично литерарним језиком и формама револуционарне идеологије. Ако је интелектуална историја историја артикулације и преношења идеја између индивидуа и колектива (в. Гилберт 1971), идеја аутономије универзитета, изнедрена на широком схватању културе и културних фронтова напредног студентског покрета, несумњиво је идеја с највећим друштвеним и културним замахом. Распон њеног досега лежи у томе што је она неизоставни део антифашистичког наслеђа. Омладински часописи и омладинска култура, као што ћемо видети, омогућили су, те посредовали артикулацију и интеграцију ове идеје на интелектуалној мапи антифашизма. Из свега реченог, омладина у периоду 1937–1968. године може се одредити као политичка и културна авангарда комунистичког пројекта у оквиру антифашистичког покрета студената. Иако је, наравно, очигледно да су се у назначеном раздобљу десиле огромне друштвене и политичке промене – Други светски рат, Народноослободилачка револуција, успостављање власти КПЈ, сукоб Југославије са Информбироом – да наведемо само неке – које су битно мењале структуру и идеологију омладинских организација, сећање на тековине борбе напредне омладине у предратном периоду и њену улогу у антифашистичкој борби обликовало је семантичку раван у коју се појам позиционира.

6.

Стога се, у тематском смислу, омладински часопис овог периода може одредити као гласило омладине дефинисане према гореизнетим критеријумима. Жанровско одређење омладинског часописа, које је обухваћено овим тематским оквиром, унеколико је сложеније. Нови тип омладинског часописа разликовао се у односу на небројена гласила претходних епоха која у наслову или поднаслову садрже реч „омладински” по специфичној улози књижевне критике и полемике о књижевности и култури у њима. Омладински часописи се, пре него што на историјску позорницу ступа омладина као авангарда антифашистичке борбе, угрубо речено, могу поделити на оне који су сродни моделу „забавно-поучне периодике”, онако како га је описао Душан Иванић у студији *Забавно-поучна периодика српског реализма* (1988), и на оне који су сродни типичном модернистичком часопису, чије су теме књижевност, политика и наука (мање или више равномерно/равноправно заступљене). Репрезентатни ове прве тенденције били би часописи као што су *Покрећ* (1902), *Венац* (1910) и *Дом и школа* (1901), а другу тенденцију, између осталог, представљају и већ помињани *Омладински гласник* и *Млада Босна*. Као један од поузданих индикатора модела „забавно-поучне периодике” Иванић препознаје „неодређени статус књижевне критике”, док је у модернистичким гласилима статус књижевне критике разнолик – негде се ослања на скерлићевска начела, негде је књижевна критика подређена васпитној намери уредништва у односу према младима, негде је мање или више у складу с идеолошким програмом часописа. Но, у случају новог типа омладинског часописа, књижевна критика представља супстрат културне политике, која се схвата као повлашћено средство омасовљавања утицаја омладине као авангарде комунистичког и антифашистичког пројекта. Улога књижевне критике овде је недвосмислено ближа „начелу програматичности”, како је овај феномен књижевне периодике левице именovala Биљана Андоновска, него дидактичности. Програматичност се схвата као облик уредничке стратегије у којој се сваки прилог у часопису бира тако да кореспондира са теоријско-идеолошким системом који уредништво заговара (Андоновска 2019: 24). Идеја програматичности, која утемељује културну и књижевну политику Комунистичке партије Југославије, поседује властиту еволуцију, па је тако током двадесетих година прошлог века идеја-водиља у односу на коју се културна политика уобличавала била светска пролетерска револуција, док је тридесетих година то био антифашизам. У прилог разумевања књижевне критике у антифашистичким омладинским гласилима као програматичне говори и чињеница да је значајан део грађе која се истражује у овом раду обухваћен периодом који је у југословенској књижевној

историографији познат као „сукоб на књижевној љевици”, од 1928. до 1952. године (в. Ласић 1970). Утврдивши да је темељ дебате о томе треба ли књижевност да буде партијна или не формулисан у потрази за местима синтезе књижевности и револуције, Станко Ласић је у студији *Сукоб на књижевној љевици 1928–1952* показао да се ова дебата одвијала на вишем нивоу апстракције у односу на пуко опредељивање у корист или против дидактичне или пропагандне функције уметности. У контексту омладинске културе, кључно питање је јесу ли (и како) омладински часописи попут *Стиуденџа*, *Младе културе* и *Младосџи* допринели стварању додатне вредности у нашем разумевању феномена програматичности.

Стога је посебно деликатно подручје истраживања период од 1945, то јест од завршетка Другог светског рата, до 1952. године, године у којој се званично одустаје од доктрине социјалистичког реализма у књижевности (Ласић 1970: 279). У овом периоду, који се поклапа с временом излажења часописа за књижевност и културу *Младосџи*, омладинске организације и гласила за кратко време прошле су пут од окоснице отпора државној репресији, те славне улоге у Другом светском рату, до инструмента и виновника нове државне политике. Специфичност таквог положаја у пораћу препознала је и хрватска историчарка Татјана Шарић. У студији *У врџлоју комунизма: Млади Хрватске 1945.–1954.*, Шарић закључује: „Улога младих, као и омладинских организација у раздобљу након Другога свјетскога рата у новоствореној Југославији под влашћу комуниста, једно је од питања које у хрватској, али и у историографији других држава бивше Југославије није довољно истражено. Млади су у поратној Југославији имали велику улогу која се неријетко у историографији превиђа” (Шарић 2017: 15). Часопис *Младосџи* је и у тематско-жанровском погледу, а не само у хронолошком смислу, гранични случај. Чињеница да се ослањао на програмски и тематски континуитет с предратном *Млагошћу* и *Младом културом* ипак не говори ништа о томе због чега се овај часопис угасио. За разлику од *Младе културе*, која је повезивала комунистичке идеје и универзитетску културу, послератна *Младосџи* није одржала органску везу с универзитетским традицијама. Отуда не чуди што ће управо редакција *Стиуденџа*, једног од ретких омладинских листова који је похранио и ревитализирао наслеђе студентског покрета из међуратног раздобља, одиграти улогу културне и политичке авангарде и током превирања 1968.

Последња година у којој се о радничкој револуцији дебатовало као о изравној могућности и (про)живљеној реалности у читавом свету била је 1968. година (в. Харман 1998). Стога су улога *Стиуденџа* у јунским демонстрацијама те године, односно „случај” *Стиуденџи*, фигурирали као својеврсни

post scriptum у неким од најзначајнијих спорова из историје радничког покрета у двадесетом столећу у Југославији и у свету. Дебата о авангардизму, те дебата о аутономији универзитета биће међу онима које су најдубље прожимале омладинску и студентску штампу. Жанровске промене у оквиру типологије омладинског часописа, најгрубље говорећи, пратиле су функционалне промене у организационом моделу и идејној оријентацији часописа. У раздобљу после 1968. године, уместо критике, уређивачка политика *Сингенџа* окреће се марксистичкој и хуманистичкој теорији као извору интелектуалног престижа. Поделивши судбину покрета из ког је поникао, и „случај” *Сингенџ* потврђује почетну хипотезу – да је омладина представљала културну и политичку авангарду левичарских покрета. Имајући у виду да је ова претпоставка доживела вишекратне итерације у историји Југославије, појмовна синтеза исписана на фону, пре свега, периодичке грађе, даје нам за право да је разумемо и као својеврсну законитост.

ИЗВОРИ

Државни архив Србије, Збирка Студентски покрет.

ЛИТЕРАТУРА

- Андоновска 2019: Биљана Андоновска, „Будућност без будућности: први комунистички часопис за децу”, у: Станислава Бараћ и Тијана Тропин (ур.), *Часописи за децу: југословенско наслеђе (1918–1991)*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 17–48.
- Андоновска 2021: Биљана Андоновска, „Авангардно југословенство предратне омладине”, у: Биљана Андоновска, Томислав Брлек и Адријана Видић (ур.), *Модернизам и авангарда у југословенском контексту*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 11–26.
- Bogićević 1954: Vojislav Bogićević, *Mlada Bosna: pisma i prilozi*, Sarajevo: Svjetlost.
- Блекман 2005: Shane Blackman, “Youth Subcultural Theory: A Critical Engagement with the Concept, its Origins and Politics, from the Chicago School to Postmodernism”, *Journal of Youth Studies* (London), vol. 8, no. 1, 1–20.
- Гилберт 1971: Felix Gilbert. “Intellectual History: Its Aims and Methods”, *Historical Studies Today* (Washington), vol. 100, no. 1, 80–97.
- Дамјановић 1971: Милица Дамјановић, „Фазе развоја и основна обележја студентског покрета на Београдском универзитету између два светска рата”

- Токови револуције: зборник радова Института за историју радничког покрета Србије (Београд), бр. 6, 115-127.
- Дворжак 1970: Stanko Dvoržak, *Studentski dani*, Zagreb: Studentski list.
- Ђилас 1937: Милован Ђилас, „Лик Владимира Гаћиновића”, у: Перо Слијепчевић (прир.), *Данашњица и Млада Босна: Улога и значај Владимира Гаћиновића*, Сарајево: Библиотека Владимир Гаћиновић, 13-17.
- Живковић 2003: Andreja Živković, “Introduction: Balkan Socialist Tradition and the Balkan Federation”, *Revolutionary History* (London), vol. 8, no. 3, 150-157.
- Зрнић 1912: Лука Зрнић, *Српске ђачке гружине*, Београд: Штампарија Симеон Мироточиви.
- Иглтон 2005: Terry Eagleton, *The Function of Criticism*, London: Verso.
- Јочић 1961: Нада Јочић, „Два писма са Сајмишта”, *Библиотечкар: орган Друштва библиотекара НР Србије*, год. 14, бр. 5, 385-389.
- Јанковић 1939: Милан Јанковић, „Слобода” и „Јујославија”: *Предрајина шајна ђачка друштва, дањалучки процеси 1914/1915*, Београд: Штампарија Драг. Грегорића.
- Кориган и Фрит 2003: Paul Corrigan and Simon Frith, “The Politics of Youth Culture”, in: Stuart Hall and Tony Jefferson (ed.), *Resistance through Rituals. Youth subcultures in post-war Britain*, Birmingham: Taylor & Francis e-Library, 231-243.
- „Културни преглед”: „Културни преглед”, *Ситугенџ*, год. 1, бр. 8, 1937, 8.
- Ласић 1971: Stanko Lasić, *Sukob na književnoj ljevici 1928-1952*, Zagreb: Liber.
- Лењин 1974: Vladimir Iljić Lenjin, *Šta da se radi?*, Beograd: Marksizam i socijalizam.
- Милинчевић 1989: Васо Милинчевић, „Омладинска левица на Великој школи 1863-1875”, *Идеје и покрети на Београдском универзитету од оснивања до данас: саопштења и прилози са Симпозијума одржаног у Београду, 15-17. новембра 1988. године*, Београд: Центар за марксизам, 59-71.
- Милисавец 1968: Живан Милисавец, *Башина Уједињене омладине српске новој омладини*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Историјски институт.
- Мољковић, Илија, „Случај” Студент: *документи*, Београд: Службени гласник.
- Петричевић 1986: Jozo Petričević, *Lolo*, Zagreb: Globus.
- Поповић 1989: Милутин Поповић, *Сећање на револуционарни ситугенџски покрет Београдској универзитету у периоду од 1932. до 1938. године*, Пријеполје: Милешево.
- Прица 1991: Инес Прица, *Омладинска попукултура у Београду: симболичка пракса*, Београд: Етнографски институт САНУ.
- Скерлић 2019: Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност: (1848-1871): изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*. Београд: ПорталЛибрис.
- „Српско-Бугарски омладински конгрес”: „Српско-Бугарски омладински конгрес”, *Омладински гласник* (Сремски Карловци), год. 1, бр. 3, 125.
- Тасић 2021: Радмила Тасић, *Јујословенска омладинска периодика између два светска рата: ситудија и библиографија*, Београд: Библиотека града Београда.

- Троцки 1989: Лав Троцки, *Сарајевски аџенди: њог Кошором: кроз Албанију*, Београд: Хипнос.
- Тутњевић 1997: Станиша Тутњевић, *Часопис као књижевни облик: његова историја књижевне периодике*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Ујевић 1966: Tin Ujević, „Uz Spomenicu Vladimira Gaćinovića”, u: Dragutin Tadijanović et al (ur.), *Autobiografski spisi. Pisma. Interviewi. Sabrana djela*, sv. XIV, Zagreb: Znanje.
- Халупни 1904: Emil Chalupny, „Чешка ђачка омладина”, *Омладински гласник*, год. 1, бр. 1, 11-18.
- Харман 1998: Chris Harman, *The Fire Last Time 1968 and After*, London: Bookmarks.
- Храбак 1952: Богумил Храбак, „Периодизација историје напредног студентског покрета”, *Народни сјугени*, год. 7, бр. 11, 2.
- Шарић 2017: Tatjana Šarić, *U vrtlogu komunizma: mladi Hrvatske 1945.–1954*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

Jelena Lalatović

SERBIAN YOUTH AND YUGOSLAV AVANT-GARDE: ON MORPHOLOGY OF THE SUBVERSIVE PERIODICAL PRESS

Abstract: This paper reconstructs the meaning of the term “youth” based on the periodical and archival materials of the student movement in Serbia and Yugoslavia from 1937 to 1968. This chronology is established through the analysis of the *Student* magazine, one of the most influential youth magazines, and of exceptional longevity, initiated by Ivo Lola Ribar and his comrades in 1937. The magazine’s editorial board was replaced in a politically motivated process in the aftermath of the June demonstrations in 1968. Therefore, the chronology simultaneously represents both the hypothesis and the result of this research. Along with *Student*, the literary magazines *Mlada Kultura* (1939–1940) and *Mladost* (1945–1952) are taken as reference points in the analysis since all three publications amplified the voices of representative youth and student organizations. Starting from the concept of youth and its semantic complexities in connection with other epochal phenomena, such as avant-gardism, the communist movement, and anti-fascist struggle, the aim of this paper is to examine how the diachronic reconstruction of this concept contributes to defining the genre of youth periodicals.

Keywords: youth periodicals, *Student* magazine, *Mlada Kultura* magazine, *Mladost* magazine, avant-gardism, anti-fascism

Received 29. 06. 2023 / Accepted 30. 08. 2023.

